

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрушків Б. Зарваниця – святиня землі української / Б. Андрушків. – Тернопіль : Підручники і посібники. – 192 с.
2. Вояківський. М. Шляхами наших прочан / М. Вояківський. – Львів : Місіонар, 1998. – 228 с.
3. Калашникова О. Л. Основи мистецтвознавчої експертизи та вартісності оцінки культурних цінностей / О. Л. Калашнікова. – К. : Знання, 2006. – 473 с.
4. Квич П.-Д. Паломницька Святиня Матері Божої в Зарваниці. Богословський погляд / П.-Д. Квич. – Тернопіль : Збруч, 2010. – 342 с.
5. Лужницький Г. Українська Церква між Сходом і Заходом: Нарис історії Української Церкви / Г. Лужницький. – Львів : Свідчадо, 2008. – 640 с.
6. Мельник. А. Зарваниця / А. Мельник. – Рогатин, 1926. – 82 с.
7. Откович З. До питання атрибуції, датування та реконструкції ікони «Богородиця-Одигітрія» XIII ст. / З. Откович // Родовід. – 1994. – № 8. – С. 52–57.
8. Телячий Ю. Петро Холодний у Зарваниці (про реставрацію ікони Зарваницької Матері Божої) / Ю. Телячий // Образотворче мистецтво. – 2008. – № 3. – С. 44–45.
9. Федорів Ю. Пояснення Церковних Богослужень і Святих Тайн / Ю. Федорів. – Львів : Свідчадо, 2006. – 156 с.
10. Щурат В. Зарваниця / В. Щурат. – Перемишль, 1902. – 80 с.
11. Источник: О святом Дионисие Ареопагите и его творениях // Журнал «Христианское чтение, издаваемое при Санкт-Петербургской Духовной Академии». – СПб. : В Типографии Е. Фишера. – 1848 г. – Часть II. – С. 146–178.
12. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВОВУ). – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр.60. – Арк. 29.
13. ЦДАВОВУ. – Ф. 1868. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 6.
14. Центральний державний історичний архів України в м. Львові. – Ф. 408, оп. 1. спр. 115, с. 6 // Звіти, протоколи, листи та інші документи про парафії на букву «За...» 1895–1938 рр.

УДК 748: 666.1.058 (477.83)

Г. О. МИХАЙЛЕВСЬКА

ХУДОЖНЯ ПРОДУКЦІЯ СКЛЯНОГО ЗАВОДУ В БЕРЕЖАНАХ

У статті на фактологічному матеріалі висвітлюється діяльність Бережанського скляного заводу, який у другій половині ХХ ст. був одним із провідних в Україні підприємств із виробництва художнього скла та посуду масового вжитку з кольорового та безбарвного скла. Розглянуто продукцію підприємства у різні періоди його існування, проаналізовано нові технології і техніки декорування виробів, що дозволяло підприємству стати одним із найвідоміших українських виробників скла такого профілю. Названо провідних художників і майстрів-склодувів фірми, визначено стилістику їхніх високохудожніх виробів.

Ключові слова: художні вироби, кольорове скло, техніка оздоблення, декор.

А. О. МИХАЙЛЕВСКАЯ

ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ПРОДУКЦИЯ СТЕКОЛЬНОГО ЗАВОДА В БЕРЕЖАНАХ

В статье на фактологическом материале освещается деятельность Бережанского стеклозавода, который во второй половине ХХ в. был одним из ведущих в Украине предприятий по производству художественного стекла и посуды массового потребления из цветного и бесцветного стекла. Рассмотрено продукцию предприятия в разные периоды его

существования, проанализированы новые технологии и техники декорирования изделий, что позволяло предприятию стать одним из самых известных украинских производителей стекла такого профиля. Названо ведущих художников и мастеров-стеклодувов фирмы, определено стилистику их высокохудожественных изделий.

Ключевые слова: *художественные изделия, цветное стекло, техника украшения, декор.*

A. O. MIKHAYLEVSKA

ART PRODUCTION OF GLASS FACTORY IN BEREZHANY

In the article about factological material is reflected activity of Glass making factory in Berezhany, which in the second half of the XX-th century was one of the leading in Ukraine in the area of glass art as well as mass producer of crockery and kitchenware made out of colored and colorless glass. Products of the factory created during different periods of its existence and their new technologies have been analyzed as well as technics of decor of the products, that allowed the factory to become one of the most famous Ukrainian producers of glass of such orientation. Leading artists and glass masters of the factory have been named and the styles of their highly artictic products.

Key words: *art products, colored glass, technics of finish, decor.*

Проблематика історії сучасного розвитку художнього скла в Україні набуває дедалі більшої популярності в наукових дослідженнях і публікаціях. Водночас справжнє захоплення цією унікальною цариною художньої творчості, особистостями провідних майстрів скла потребує поглиблення фактологічної бази в наукових розвідках, уточнення великого масиву часто розрізненої інформації. Зокрема, це стосується вивчення діяльності Бережанського скляного заводу, який відіграв важливу роль у розвитку українського скла другої половини ХХ ст. З 2011 року підприємство зупинило своє виробництво, що й зумовлює потребу проведення дослідження та підтверджує актуальність теми.

У мистецтвознавчій літературі художній доробок заводу не знайшов відображення, окрім кількох публікацій в місцевій періодиці. Відсутня об'єктивна наукова оцінка діяльності підприємства, належним чином не визначено його місце й роль у розвитку українського скла ХХ століття. У статті використані матеріали з розмов із Галиною Іванівною Видойник (колишній директор заводу) і Галиною Степанівною Тихою (колишній начальник дизайнерського цеху).

Мета статті – комплексне вивчення художньої продукції скляного підприємства в Бережанах.

У 1958 році на околиці міста Бережани, на пустирі, на базі колишнього промкомбінату згідно з розпорядженням Тернопільського облмісцевпрому розпочато будівництво першої черги скляного заводу, що було зумовлено близькістю кар'єру кварцового піску – основної сировини скляної промисловості. Спочатку звели один корпус – цех №1, у якому розміщувались дільниці виробітку й обробітку. 19 грудня 1961 р. новозбудований завод введено в дію, а вже в січні 1962 отримано першу продукцію. На той час директором був І. М. Цап, головним інженером – С. В. Марків, начальником цеху № 1 – Н. О. Лобко, начальниками змін дільниць виробітку К. Ф. Кротов, Г. Д. Вороніна, А. П. Козлова, С. В. Мигаль, начальниками змін дільниць обробітку – Є. М. Деєва, М. І. Віятник [1, с. 189]. У розбудові підприємства брали участь Й. Ф. Михалевський, М. В. Цюпка, Й. Кукурудза, С. М. Крушельницький, Я. В. Якимів, Р. І. Турковський та інші. Своїй успішній роботі в перші роки існування підприємство завдячує плеяді досвідчених працівників гуті. Серед перших робітників заводу були Р. В. Турковська, М. Д. Захарків, Ю. А. Ласкова, Б. М. Рокицький, Л. М. Паньків, М. Д. Галько, І. С. Кулик, Я. В. Урда, В. С. Гуменюк, С. В. Пасічна, Є. С. Федик, М. Й. Сорока, У. М. Луців, В. Л. Лютий, П. М. Целюх, І. В. Ярема та ін. У 1960-х рр. на заводі працювало 286 осіб [7].

Після відкриття підприємство почало випускати господарський посуд: чарки, келихи, фужери, бокали, склянки, вази. Вироби виготовлялися з натрій-кальцій-силікатного скла. Це

видування форми і виготовлення її у пресах. Вироби декорували методами холодної обробки: алмазною гранню, золотом. У 1965 році головним художником заводу став І. В. Діордійчук. Він створив нові художні вироби як за формами, так і за декором. Характерними рисами його творчості є лаконічність форми й стриманість в декорі. Вироби І. В. Діордійчука затверджувались на республіканських та всесоюзних художніх радах з оцінкою «відмінно» і преміювались дипломами та грамотами на виставках [1, с.189].

Загалом виготовлені на заводі роботи цього періоду відзначалися лаконізмом та чіткістю образного ладу, що досягається досконалістю простих форм, доречністю декору, пропорційністю. В орнаментиці переважали рослинно-квіткові мотиви, тоді як композиції декору гравійованих виробів побудовані на використанні головним чином коротких ліній, штрихів, овалів «ямок», що в поєднанні утворюють розети, восьмикутні зірки, квіти з багатьма пелюстками.

У 1967 р. розпочато будівництво другої черги заводу під назвою «цех №2». Це – основний корпус з дільницею виробітку для ванних скловарних печей. Начальником цеху був К. Ф. Кротов, а начальниками змін виробітку стали колишні шліфувальники виробів, які закінчили Дятьківський індустріальний технікум: Ю. А. Ласкава, М. Д. Захарків, А. С. Гасай, М. В. Білозерова [1, с.189].

У січні 1969 р. почалось освоєння нової потужності заводу, яка в чотири рази перевищувала попередню. Цього ж року одна ванна піч була переведена на випуск кольорового посуду, який у ті роки мав великий попит серед населення [1, с. 190]. Так, вперше було зварено рожеве неодимове напівтонове скло, а згодом і скло зеленого кольору. На посаді головного художника з 1969 р. перебував Я. С. Крук [7]. Прикметними рисами його творчості є сміливість експериментів, тонка емоційність, витонченість форми. Серед художників-майстрів, які виготовляли кольоровий посуд, був, окрім Я. С. Крука, Р. В. Гарлінський. Їхні вироби відзначалися самобутністю, дотриманням основних традицій бережанського скла. Розширювались виробничі можливості підприємства, збільшувався обсяг виробництва скляних виробів [6].

Після виходу на пенсію М. Варнавіна в 1974–1976 рр. на заводі директором був С. Г. Олекса, а з 1976 по 1982 рр. – В. І. Притула. У 1982 р. директором склозаводу призначено С. В. Токарського, а в 1985 р. – Г. І. Видойник. Саме її ініціативність стала поштовхом для розвитку підприємства. Асортимент, якість виробів та їхня кількість значно зросли. Щоправда, для цього деякі компоненти сировини доводилося привозити з різних куточків України, колишнього Радянського Союзу, а також з-за кордону [1, с. 190].

Успішно реалізував свої художні задуми з 1984 р. головний художник підприємства В. Д. Іванишин [7]. Для його творчого почерку характерні артистизм, граційність при обмеженій типології форм посуду в поєднанні з вишуканим декором. Цей митець активно працював над новими зразками асортиментного посуду, а постійна робота над масовими виробами та виставковими творами відточили його професійну майстерність.

У 1974 р. започатковане вакуумне формування ніжки посудин. З того часу весь асортимент масових виробів на ніжці формується цим методом. Покращується і технічний рівень заводу. У 80–90-х рр. ХХ ст. відбулися суттєві зміни в асортименті скловиробів, особливо виробів на ніжці – бокали для коньяку, шампанського, білого і червоного вина перетворилися на зразки європейського рівня. Впроваджуються нові методи і технології декорування виробів. Так, з 1979 р. запроваджено шовко-трафаретний друк високотемпературними фарбами, впроваджено також технологію матування, поєднання матування з люстровими фарбами (розсіювачі для побутових світильників).

У 1986 році суттєво змінюється нарізання скловиробів у гарячому стані киснем. Того ж року розширено асортимент – з'явилися свічники й вази великих розмірів, розсіювачі для побутових світильників, запроваджено новий метод формування фігурного краю виробів із застосуванням кисневого пристрою та новий спосіб декорування – механічне матування, поєднання матування із люстровими та золотомісними фарбами [7]. У 1984 році запроваджена технологія використання деколей англійського виробництва фірми «George Matthey». Сьогодні

цей метод дає змогу працювати на замовлення. А в 1990-х рр. почали виготовляти брендову продукцію, використовуючи вітчизняні високоякісні деколі [6].

У 1990 році на склозавод запрошено трьох художниць з Петриківки Дніпропетровської області, які досконало володіли технікою петриківського розпису. Було отримано нову можливість у декорванні – ручний розпис, який на деякий час визначив стилістику виробів. Окремо слід відзначити технологію декорування скловиробів «високою емаллю», закупленою в Болгарії, хоча батьківщиною цієї технології є Чехія. З 1996 року започатковано розпис темперними фарбами з використанням присипок [7].

Підвищена декоративність, масивність, помпезність стали типовими ознаками виробів на межі ХХ і ХХІ ст. Часто в одному виробі поєднувалося кілька складних технік холодної обробки, «силоміць» з'єднували в образний ряд народні рослинні мотиви, технічний прийом «галле» та псевдокласичні форми. У виробках Бережанського склозаводу панувала еkleктика. Серед розписних виробів переважали рослинно-квіткові мотиви. Найчастіше це хвиляста рослина з гнучкими паростками, листям, квітами, ягодами. Відгалуззя відходять від стеблини симетрично чи асиметрично, зберігаючи однак ритмічну узгодженість. При малюванні емалевими фарбами переважала тонка лінія. Вона легко, проте чітко, окреслювала контур композиції. Другий характерний момент – покриття поверхні зображення однією фарбою без моделювання.

Серед образотворчих композицій виділяється група сюжетів з відтворенням людських постатей та краєвидів міста Бережани. У першому випадку – це портретні зображення, окремі фігурки людей. Сюжетні розписи виконувалися порівняно мало, оскільки їх виконання вимагало високої професійної підготовки. В останні десятиріччя художниками свідомо нівелювалися природні самодостатні властивості матеріалів, вироби зі скла часто були позбавлені прозорості, пластичності, полиску.

Широкий спектр декорування призвів до відкриття в 1993 році окремої дизайнерської дільниці №3 з декорування, де працювали талановиті художники-дизайнери О. С. Качковський, Н. І. Господаріна Р. В. Гарлінський, М. В. Назарчук, Г. М. Сорока, А. С. Яніцький, а їх мистецькі знахідки-розробки у художньому цеху реалізовували понад 80 молодих талановитих людей, серед яких 10 художників отримали вищу освіту. Вони виконували розпис, високу емаль, малювали темперою та низькотемпературними фарбами з широкою гамою кольорів на водяній або органічній основі з різними гелями та присипками. Серед них архітектори, модельєри, люди інших професій, близьких до мистецтва. Їх вазами й келихами захоплювалися покупці України і закордону. Згодом, у 2004 р., це виробництво було розширене [3, с. 4].

Але щоб зацікавити європейського покупця і заохотити його придбати товар, треба, щоб виріб як за формою, так і образністю відповідав витонченим смакам споживача і йшов на крок уперед від продукції аналогічних підприємств. Завод брав участь у різних виставках, виробництві сувенірної продукції для Олімпійських ігор, для чемпіонатів світу і Європи з футболу, багатьох спартакіад, виготовляв призові вироби для конкурсів та виставок [6].

ВАТ «Бережанський склозавод» співпрацював з Бельгією, Францією, Голландією, Німеччиною. Він – єдиний представник від української держави, який репрезентував свою продукцію і став постійним учасником на Міжнародному ярмарку у Франкфурті-на-Майні, де вироби його умільців знайшли покупців не тільки в державах Європи, а й за океаном – у США, Канаді [11, с. 2]. Відвідувачів приваблювали зразки нових скловиробів. І кілька польських та німецьких фірм повідомили про намір замовити на склозаводі окрему продукцію [5, с. 3]. Десятки молодих працівників заводу вдосконалювали знання на споріднених заводах відомих фірм Чехії, переймаючи найкращий досвід та переносючи його на рідний український ґрунт [10, с. 3]. Завод брав участь у Сорочинському ярмарку, співпрацював з чесько-німецькою фірмою «Sahm», німецькими «Rastal», «Shpigellay», португальською «Santa Maria», від яких запозичено декорування виробів, елементи гравіювання тощо. Позитивні результати отримано і від контактів з білоруською фірмою «Неман» [6]. 5–12 жовтня 2007 року на базі Бережанського склозаводу відбувся 7-й Міжнародний симпозіум, який став важливою сторінкою в сучасному розвитку склозаводу і міста [2, с. 3].

Це були ефективні поштовхи до пошуку кращих форм власного заводського вираження і бажання позмагатися. Як наслідок – щороку оновлювалося до 200 найменувань виробів, не враховуючи запровадження окремих змін елементів декорування, взірців, поданих замовниками, тощо [12, с. 5].

У важкі 1990-і роки завод втримав свої позиції завдяки тому, що він стабільно був в авангарді скловиробників, невтомних новаторських пошуків у випуску продукції для завоювання ринків збуту [6]. У цей період на картонажній дільниці введено індивідуальне упакування виробів. Це значно збільшило привабливість зовнішнього вигляду готової продукції та безпечність при транспортуванні. Перші коробки розробляли головний художник В. Ф. Іванишин та головний технолог Л. Я. Тихий [7].

Улітку 2001 року завершилась реконструкція другого цеху, завдяки якій відбулося значне наближення цеху до такого рівня організації та ведення виробництва, який був властивий аналогічним заводам Чехії, Болгарії та Польщі [13, с. 5].

У 1990-х рр. на базі невеликого асортиментного кабінету створено музей, де зберігалися вироби від перших кроків виробництва до нашого часу та високохудожні твори митців, що в різні роки працювали на підприємстві.

У 2002 р. завод придбав комплекс споруд колишнього магазину «Техніка» зі складськими приміщеннями й окремою інфраструктурою на вул. Тернопільській, що забезпечувала життєдіяльність цього комплексу. Після значної реконструкції його цілковито переобладнали під цех декорування скловиробів, пляшок, кераміки. Він став візитною карткою міста Бережани. У грудні наступного року тут відкрили фірмовий магазин «Світ скла», в якому був представлений повний асортимент продукції склозаводу: сувенірна продукція зимової колекції, зроблена різнобарвними темперними фарбами й іридною присипкою, окремі художні вироби, виготовлені руками талановитих умільців-скловарів та художників, а також прес-вироби для сервірування новорічного, різдвяного чи ювілейного столу, зокрема різні види салатників, оселедниць, тортівниць, склянок і бокалів для соків, коктейлів, пива тощо. Такі предмети виготовляються різними способами з прозорого безбарвного і прозорого, підфарбованого в акварельні ніжні тони, скла, а також з акцентованого кольорового по-різному декорованого натрій-кальцій-силікатного скла. Широкий асортимент скляного посуду відзначається різноманітністю форм, продуманістю декору, вмiлим застосуванням кольору [4, с. 3].

У кінці 2003 р. завод досяг різкого збільшення реалізації продукції, зокрема понад 30% її реалізовували у чотирнадцяти країнах світу, а майже 70% – в Україні.

У 2006 р. змінено структуру виробництва, розроблено нові вироби ексклюзивного характеру, на які зріс попит у відомих торгових марках, серед оптових покупців і супермаркетів. Урізноманітнювалось їх декорування. Так, наприклад, рельєфне матування давало можливість створювати на стінках посудин живописні картини. Успішно працювали у цьому напрямі майстри-професіонали – головний художник Ф. С. Джикія, який приїхав працювати на завод у 2004 р. З 2006 р. почали випускати вироби заввишки до 100 см, з гравіюванням алмазною гранню, нанесенням позолоти.

З 2009 р. на Бережанському склозаводі склалась така загальна ситуація – художній, фаховий потенціал митців та майстрів був високий, але техніко-технологічні показники, що погіршувались через економічні фактори, обумовили занепад виробництва [8, с. 1]. В грудні 2011 року на Бережанському склозаводі погашено останню піч [7].

Бережанський завод художнього скла належав до числа провідних підприємств художньої промисловості України. Економічно-виробничі, техніко-технологічні фактори безпосередньо впливали на діяльність цього підприємства, зумовлюючи асортимент продуктованих унікальних, малосерійних та масових виробів.

Однією з характерних рис підприємства, що стало гарантом успішного розвитку та високого художньо-технічного рівня творів, була висока обізнаність творчого колективу заводу з усіма ланками технологічного процесу та взаєморозуміння і усвідомлення відповідальності кожної ланки у взаєминах «технолог – виконавець – художник».

Прикметні особливості Бережанського склозаводу, що визначали стилістику бережанського художнього скла, зумовлені діяльністю таких непересічних творчих

особистостей, як І. В. Діордійчук, С. Крук, В. Д. Іванишин. На їхніх виробках позначилися основні тенденції розвитку українського художнього скла, а в його образній мові, у засобах декорування простежуються національні пріоритети і розвиток кращих традицій народного склоробного ремесла.

Успішна діяльність та активний розвиток склозаводу в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. зумовлювались багатьма чинниками, серед яких – творче використання українського та світового мистецького досвіду, націленість творчого колективу на формування самобутніх рис саме бережанських виробів, зорієнтованість на кращі традиції та надбання українського художнього скла і пошук можливостей їх практичного застосування в сучасних реаліях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бережанська земля: історико-мемуарний збірник. Т. 2 / [редкол.: Бабій Л., Бернадський В., Мельник Д.]. – Торонто–Нью-Йорк–Париж–Сідней–Бережани–Козова, 1998. – 899 с.
2. Будар Т. В. Міжнародний Симпозіум – на базі склозаводу / Т. В. Будар // Бережанське віче. – 2007. – № 42. – С. 3.
3. Будар Т. В. Не лише втриматися, а й підняти престиж / Т. В. Будар // Бережанське віче. – 1999. – № 4. – С. 4.
4. Будар Т. В. «Світ скла» відкритий для всіх / Т. В. Будар // Бережанське віче. – 2004. – № 1. – С. 3.
5. Дмитрів В. Д. Екзамен склозаводів / В. Д. Дмитрів // Бережанське віче. – 2001. – № 14. – С. 3.
6. Запис бесіди з Галиною Іванівною Видойник. Архів автора.
7. Запис бесіди з Галиною Степанівною Тихою. Архів автора.
8. Людкевич М. М. Доля склозаводу: лебедина пісня чи диво фенікса?.. / М. М. Людкевич // Бережанське віче. – 2009. – № 33. – С. 1.
9. Петрякова Ф. С. Українське гутне скло / Ф. С. Петрякова. – К. : Наукова думка, 1980. – 190 с.
10. Савчук В. Д. Орієнтир – успіх / В. Д. Савчук // Бережанське віче. – 2001. – № 29–30. – С. 3.
11. Савчук В. Д. Це голос Бережан на цілий світ / В. Д. Савчук // Бережанське віче. – 2002. – № 1. – С. 2.
12. Тиха Г. С. Незалежності світ широкий / Г. С. Тиха // Бережанське віче. – 1990. – № 37. – С. 5.
13. Тихий Б. Я. «За новим взірцем» / Б. Я. Тихий // Бережанське віче. – 2001. – № 39. – С. 5.

УДК 85.126.(37.248)

І. О. ВЕРБІЦЬКА

ОСОБИСТІ ОХОРОННІ ПРЕДМЕТИ-ОБЕРЕГИ: ІСТОРІЯ, ТИПОЛОГІЯ, ХУДОЖНІ ОСОБЛИВОСТІ

У статті розглянуто особисті обереги як художньо виконані предмети, що займають особливе місце в українській традиційній обрядовості, і як мистецький феномен у декоративному мистецтві, їхні художньо-естетичні та функціональні складові.

Ключові слова: особисті обереги, вишивка, прикраси, знак, символ, традиції.